

Авторський колектив

Савчин М. В., Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 1)**

Гришук О. В., Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 2)**

Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 3)**

Васильченко О. П., Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 4)**

Савчин М. В., Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 5)**

Волошин Ю. О., Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 6)**

Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 7)**

Мельник Р. С., Кравченко М. Г., Косілова О. І., Чехович Т. В., Матат А. В., Кравченко К. В., Цекалова Н. І., Солодовнікова Х. К. **(Розділ 8)**

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	10
------------------------	----

РОЗДІЛ 1

ЛЮДИНА ЯК СУБ'ЄКТ ОСНОВНИХ ПРАВ

1.1. Універсальність основних прав людини	12
1.2. Сутнісні вимоги до основних прав фізичної особи	18
1.3. Суб'єкти гарантування універсальності основних прав фізичних осіб	20

РОЗДІЛ 2

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВ

І СВОБОД ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

2.1. Поняття людської гідності	26
2.1.1. Багатовимірність поняття «людська гідність»	27
2.1.2. Теологічний підхід до людської гідності	36
2.1.3. Філософський підхід до ідеї людської гідності	38
2.1.4. Правовий підхід до людської гідності	39
2.2. Позитивація ідеї людської гідності у праві України	45
2.2.1. Особливості законодавчого регулювання людської гідності	45
2.2.2. Людська гідність як конституційна цінність і право людини у рішеннях Конституційного Суду України	56
2.3. Німецький досвід філософського обґрунтування та правової регламентації ідеї людської гідності	85
2.3.1. Філософське обґрунтування	85
2.3.2. Реакція на зневагу до людини режимом нацизму	88

2.3.3. Теорія об'єкта Гюнтера Дюріга	91
2.3.4. Історичні аспекти в нормуванні людської гідності в Німеччині	97
2.3.5. Визначення поняття «людська гідність» у правовій доктрині та практиці Федерального Конституційного Суду Німеччини	100
2.3.5.1. Визначення поняття «людська гідність» в негативному розумінні	106
2.3.5.2. Визначення поняття «людська гідність» в позитивному розумінні	109
2.3.5.3. Окремі рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини у справах щодо людської гідності	110
2.4. Окремі аспекти правового захисту людської гідності	117
2.4.1. Межі людської гідності	117
2.4.2. Тлумачення статті 21 Конституції України у контексті європейської правової доктрини	124
2.4.3. Людська гідність і заборона фізичного впливу на людину	137
2.4.4. Гідність людини, право на честь і гідність та загальне право на власну особистість	141

РОЗДІЛ 3

ПОНЯТТЯ ТА СТАТУС ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

ЗА ФАЗАМИ ЖИТТЯ

3.1. Фізична особа	155
3.2. Початок життя та правовий статус ембріона	157
3.3. Неповнолітні та здатність користуватися основними правами	161
3.4. Інші обмеження здатності користуватися основними правами	166

3.5. Правомочність основних прав після смерті особи	168
3.6. Правовий статус фізичної особи – суб'єкта основних прав	171

РОЗДІЛ 4

ФУНКЦІЇ ТА ВИМІРИ ОСНОВНИХ ПРАВ

4.1. Функції основних прав людини	183
4.2. Інституційні гарантії основних прав людини	191
4.3. Сутність та види основних прав і свобод: концептуальні підходи до їх диференціації	202
4.3.1. Сутність та класифікація основних прав і свобод: традиційні підходи та критерії визначення	202
4.3.2. Класифікація основних прав за функціями прав	208
4.4. Свобода та її функціонування у сфері основних прав	222
4.4.1. Свобода як цілісна категорія	222
4.4.2. Межі свободи людини і держави. Гарантування свободи	227
4.4.3. Західноєвропейська концепція «свободи від держави» (стримування держави)	229
4.5. Втручання як порушення основного права	232
4.5.1. Втручання як порушення основного права в німецькій правовій доктрині	232
4.5.2. Втручання в основні права згідно з Конституцією України	242
4.6. Порушення основних прав людини та відповідальність за порушення основних прав людини	249
4.7. Конституційні права рівності як окремих вид основних прав	260

4.7.1. Основні права рівності	260
4.7.2. Функції основних прав на рівність	276

РОЗДІЛ 5

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ВАГИ ОСНОВНИХ ПРАВ

5.1. Право політичної співучасті та свободи громадянина як члена демократичної спільноти. Взаємозв'язок демократії та політичних прав громадян	292
5.2. Політична участь та демократія: взаємозв'язок і форми взаємодії	297
5.3. Політична участь як форма реалізації політичних прав	301

РОЗДІЛ 6

ОСНОВНІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

6.1. Основні права на свободи	305
6.2. Основні права з інституційною гарантією і без неї	311
6.3. Соціальні основні права	314
6.4. Основні права процесуального характеру і право реагувати на державну несправедливість	321
6.5. Процедурні права, що впливають з гарантій матеріальних основних прав	325
6.6. Основні свободи як організаційно-визначальні норми та системні елементи суспільства, створеного у вільний спосіб	330
6.6.1. Взаємозв'язок права та свободи	330
6.6.2. Основні права як гарантована свобода	333
6.7. Права людини, права громадян	336
6.8. Формалізовані та неформалізовані основні права	343

РОЗДІЛ 7

ЗВАЖУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ

7.1. Структури ранжиру / ієрархічності основних прав	353
7.2. Захист людської гідності відповідно до абзацу першого статті 1 Основного Закону ФРН у відношенні до «наступних основних прав» абзацу третього статті 1 Основного Закону	360
7.3. Основні права з і без застереження за законом	367
7.4. Особлива вага «службових основних прав»	372

РОЗДІЛ 8

ЗАГАЛЬНЕ ПРАВО

НА ВІЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

8.1. Концептуальні відмінності у розумінні сутності права на вільний розвиток особистості в Україні та Німеччині	380
8.2. Структура права на вільний розвиток особистості: український та німецький підходи	382
8.2.1. Загальна свобода дій	383
8.2.2. Загальне право особистості	384
8.3. Обмеження втручання держави, муніципальної влади та приватних осіб у реалізацію права на вільний розвиток особистості	387
8.4. Межі здійснення права на вільний розвиток особистості. Критерії його обмеження	392
8.4.1. Конституційний порядок	392
8.4.2. Права людини	392
8.4.3. Моральний закон	393

8.5. Співвідношення людської гідності та права на вільний розвиток особистості (на матеріалах української та німецької доктрин)	393
8.5.1. Підходи до визначення вищої та нижчої цінності основних прав (конституційна ієрархія)	399

Передмова

Основний вектор розвитку українського права та держави – людиноцентризм, що підкреслено та визначено у низці фундаментальних правових актів – Конституції України, Стратегії реформування державного управління України до 2025 р. та багатьох інших.

Разом з цим, необхідно відзначити, що основу людиноцентризму закладають права людини, належне розуміння яких наповнює дану концепцію необхідним змістом. Таким чином, першим кроком у напрямку розбудови людиноцентризму має стати глибоке опрацювання доктрини прав приватних осіб. Без правильного та повного розуміння того, що стоїть та що розуміється під тим або іншим правом, неможливо реально втілити у життя проголошені гасла.

Проблематика прав людини, як показує огляд наукової літератури, отримала доволі широке опрацювання, що знайшло прояв у чисельних статтях, дисертаціях та монографіях. Віддаючи належне проведеним науковим розвідкам, відзначимо, що багато з них носять поверховий характер, автори концентрують свою увагу на описі сутності прав людини, їх класифікаціях, особливостях дії у відповідних сферах державного та суспільного життя. Проте робиться це часто без прив'язки до реальних умов правозастосування, без формулювання конкретних рекомендацій щодо способів чи підходів до вирішення реально існуючих у даній сфері проблем.

Більш глибоких досліджень проблематики прав людини конче не вистачає на рівні коментарів до Конституції України, а також підручників з конституційного права. Читачі відповідної літератури очікують від її авторів відповідей на цілком практичні запитання, на кшталт того, а чи допускає / дозволяє ст. 39 Конституції України, яка гарантує право на мирні зібрання, участь у зібраннях, наприклад, у бронежилетах? Чи «покриває» собою конституційне право на мирні зібрання одиночні пікети? Чи якому з конституційних прав людини треба віддати перевагу (захист) у разі конкуренції декількох прав? Відповіді на ці та багато інших запитань, власне, мають бути сформульовані у науковій літературі.

Не надто допомагають у цій сфері і рішення Конституційного Суду України, у яких доволі часто залишаються без відповідей практично релевантні запитання щодо змісту та меж реалізації відповідних прав людини. Так, наприклад, український орган конституційної юрисдикції майже не напрацював матеріалів, спрямованих на розкриття змісту категорії «гідність»; не розкрив її місце серед інших прав людини; не надавав оцінки чинному законодавству крізь призму непорушності людської гідності, з огляду на що, гідність дуже часто продовжує сприйматися вітчизняними юристами в якості, скажімо так, аморфної категорії, позбавленої змістовної визначеності.

З огляду на подібний стан справ, автори представленої монографії зробили спробу вийти за межі, так би мовити, традиційного підходу до опрацювання проблематики прав людини, зосередивши свою увагу на розкритті і висвітленні широкого кола питань, які відіграють визначальну роль у сфері реалізації та захисту основних прав людини. Певним дороговказним орієнтиром для нас виступала німецька доктрина прав людини, відповідне законодавство та практика Федерального Конституційного Суду Німеччини, системний аналіз яких з наступним «перекладенням» отриманих результатів на національний ґрунт дозволив сформулювати нові наукові положення та практичні рекомендації, з якими ми хочемо познайомити українських читачів.

Від імені авторського колективу хочу щиро подякувати шановному д-ру Б. Шлоєру за його цінні поради, які суттєво допомогли у формуванні концепції цієї монографії та розкритті окремих аспектів відповідної проблематики, а також шановним рецензентам – проф. М.О. Баймуратову, проф. О. В. Щербанюк та проф. А. О. Янчуку за дружньо-критичне ставлення до нашого наукового проекту та корисні рекомендації. .

*Відповідальний редактор
проф. Мельник Р. С.*

Розділ 1

Людина як суб'єкт основних прав

1.1. Універсальність основних прав людини

Однією з ключових тенденцій розвитку прав людини є стандартизація її основних прав. Під міжнародними стандартами прав людини прийнято розуміти визнані міжнародним співтовариством і закріплені в універсальних регіональних документах правові норми, що визначають усі необхідні права, а також їх забезпечення на практиці і захист¹. Мета універсальності основних прав людини конкретна. Вона полягає у тому, аби визнати кожному людину носієм невід'ємних, невідчужуваних прав. Таких прав фізична особа не може бути позбавлена за жодних обставин та умов. Також виключена можливість звуження їх змісту і обсягу та вибіркоче гарантування їх державою.

Права фізичної особи є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних вчених. Аналіз вітчизняної юридичної літератури дає змогу констатувати, що права людини як складне та багатоаспектне явище досліджуються за різними критеріями: за часом виникнення, за структурою, за суб'єктами реалізації, за сферами реалізації тощо. Чільне місце у переліку проведених в Україні наукових розвідок у сфері прав людини займають ті, що присвячені саме універсальності прав людини. Йдеться про ґрунтовні дослідження універсальності права людини С. Максимова², С. Добрян-

---

¹ Ленгер Я., Фрідманський Р. Стандартизація прав людини: вплив глобалізаційних процесів. Закарпатські правові читання : мат-ли XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11–31 квітня 2019 р.). Ужгород : РІК-У, 2019. С. 67.

² Максимов С. Універсальність прав людини. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С. 110–117.